Monta hanketta Uuraisten kylässä

Heikki Kellomäki

Monta hanketta Uuraisten kylässä

Heikki Kellomäki

Monta hanketta Uuraisten kylässä

Etukannen kuva: Frenckell-yhtiön kesken jääneen tehdashankkeen muistoksi Kituskoskelle jäi lähes valmis voimalaitoksen yläkanava. Länsipään kivirakenteet olisivat olleet osa sulku- eli lussilaitosta, jolla veden virtausta alas turbiineihin olisi säädelty. Luultavasti sitä varten olisi rakennettu samanlainen lussikoppi kuin Killinkosken voimalaitoksen kanavassakin oli. Kuva Kaarina Kellomäki 2017

Teksti ja taitto: © Heikki Kellomäki 2018
Oikeudet valokuviin ovat niiden kuvaajilla tai luovuttajilla.
Maanmittauslaitoksen avoimen aineiston lisenssi: CC Nimeä 4.0 Kansainvälinen

Kannen taitto: Lindavision

Kustantaja: BoD™ - Books on Demand, Helsinki, Suomi
Valmistaja: Books on Demand GmbH, Norderstedt, Saksa

ISBN: 978-952-800-127-0

Sisällysluettelo

1. **Lukijalle** 7

2. **Uuraisten kylä** 9
   Ei enää virallisesti ole — Isojako — Jakokunnat — Kantatalojen jaot — Jakokunta, osakaskunta, kalastuskunta

3. **Uurasjärvi** 16
   Järven luonto - Kalastuksesta - Vuoden 1899 tulva - Takataipaleen toteutumattomia kanavasuunnitelmia

4. **Kulku ja kulkutiet** 28
   Vaikea maasto eristi kylää - Tiet isojakokartoissa - Tiet viime vuosisadan alussa - Vanhat tiet nykyään, talvitiet - Antti Korhosen muisteluja vanhoista kulkureiteistä - Virtain-Pihlajaveden maantie - VT 23

5. **Tukkiryntäys ja puutavaran uitto** 38
   Tukkikauppa alkaa Koillis-Satakunnassa - Metsäkauppatavoista 1800-luvulla - Tukkikauppa muutti maaseutua - Uitto - Uittomääristä

6. **Kotalan koskien vesivoima** 54
   Kituskosken kesken jäänyt tehdas - Vironkoski - Vehmaskoski, Lyykinkanava

7. **Rautatie** 71
   Kunta aktiivisena, radan linjaus ja pakkolunastus - Radan rakentaminen - Radan vaikutukset - ***Jouni Mäkelä:*** Rautatie Piiilin pääkatu

8. **Virtain varavankila** 82
   Rakennukset, henkilökunta, yllättävä sulkeminen - Toiminta

9. **Yritystoimintaa ja malmitoiveita** 87
   Ritva Kangasaho: Tiilitehdas, ***Tapio Mäkinen:*** Kotalan tervatehdas - Suurkanala 1930-luvulla - Laalukansaha - Malminetsijät Uuraisilla

10. **Maatalouden muutoksista** 110
    Voimakoneista - Kivenraivaus ja salaojitus - Hakkuualueiden kulotus - Wirtain Uurastenkylän sonniyhdistys

11. Metsästys 123

12. Ryssäntorni 126

Lähteet 128

Liite 1: Kituskosken vesioikeusluvan käsittelyn yksityiskohtia 129

Liite 2: Eero Korhosen selvitys Kotajärven vesioikeuksista 131

Liite 3: Kantatalojen myöhemmät jaot, esimerkki Härkäpohja 132

1. Lukijalle

Tämä kirja kertoo Virtain itäosan vanhasta Uuraisten kylästä pääasiassa ennen 1960-lukua. Alkukohta taas on Ruotsin ajan viimeisissä vuosikymmenissä jolloin valtakunnassa toteutettiin isojaoksi kutsuttu maareformi. Se loi edellytykset aikaisempina vuosisatoina olemassaolon rajoilla horjuneen erämaakylän kehitykselle. Takaraja taas osuu kylän kaikenpuolisen kehityksen ja hyvinvoinnin huippuaikaan ennen maaltapaon kiihtymistä.

Tämä kirja on harrastuksena tehdyn tutkimustyön tulosten dokumentointia. Kirja ei ole varsinaisesti kyläkirja, joka pyrkisi kattamaan laajasti kylää, sen asukkaita ja elämää. Se keskittyy itseäni kiinnostaneisiin materiaalisiin aiheisiin, jotka ovat aikanaan ja pysyvästikin vaikuttaneet lapsuus- ja nuoruusvuosieni kotikylän kehitykseen. Kuvaukset esim. Kituskosken kesken jääneestä tehdashankkeesta ja Vironkosken vesivoiman ympärillä heränneistä pyrkimyksistä ovat yksityiskohtaisuudessaan ehkä raskaslukuisia. Kun on vaivaa nähnyt, haluaa kuitenkin, että tulokset tulevat pysyvästi muistiin merkityiksi. Uskoakseni näin tulee esiin paljon sellaista, joka perinnetietona on jo painunut unohduksiin tai joka aikalaisillekin oli jäänyt epäselväksi esimerkiksi vesioikeusasioissa.

Aikaa on pitänyt viettää aikaa arkistojen tutkijasaleissa. Kaikkea ei suinkaan ole vielä digitoitu internetiin. Erittäin tärkeää oli, että sain haastatella nykyisiä ja entisiä uuraiskyläläisiä: Eino Huhtiniemi, Kalervo Kangasaho, Ritva ja Pentti Kangasaho, Kauko Kivistö, Ilmo Korhonen, Jorma Korhonen, Jouko Korhonen, Jussi Korhonen, Maarit ja Jorma Leppänen, Urpo Myllymaa, Taisto Rihkajärvi, Matti Saarinen, Terttu Saunamaa, Rauni ja Lyyli Soininmäki, Ari Tapanainen ja Mauno Vuoristo.

Jorma Korhonen ja Jouko Korhonen antoivat käytettäväkseni Korhosella säilyneitä vanhoja asiakirjoja, samoin Taisto Rihkajärvi Vironkosken myllyä koskevia asiakirjoja. Ritva Kangasaholle, Tapio Mäkiselle ja Jouni Mäkelälle erityinen kiitos kirjoituksista, jotka olen saanut ottaa tähän kirjaan. Kiinnostavia vanhoja valokuvia olen saanut usealta henkilöltä, jotka on mainittu kuvien yhteydessä. Heille kiitos. Tässä on kuitenkin erikseen mainittava Hannu Huhtiniemi, joka vuosien sitkeällä harrastuksella kerännyt kylän valokuvaperinnettä.

Tekstissä annetaan kohteiden koordinaatteja erityisesti, jos kohde ei ole nimellään Maanmittauslaitoksen (MML) nykykartoissa. Luvut ovat karttojen ETRS-TM35FIN-tasokoordinaatteja. Näin lukija voi halutessaan helposti paikantaa häntä kiinnostavan kohteen esimerkiksi internetissä osoitteessa: kansalaisen.karttapaikka.fi. Suosittelen lukemaan tätä kirjaa kartta käsillä.

Virroilla maaliskuussa 2018

Heikki Kellomäki

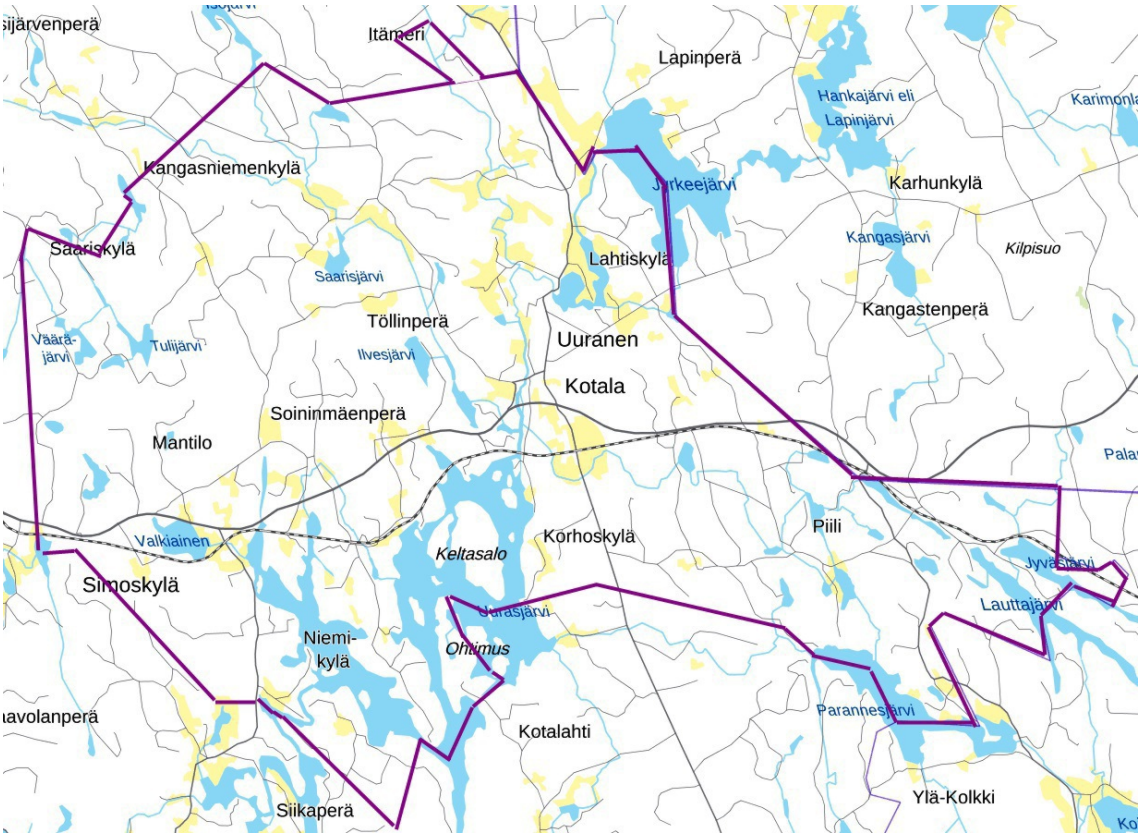

Kuva 1 *Entisen Uuraisten rekisterikylän rajat. Piirretty MML:n taustakarttaan (MML:n avoin aineisto maaliskuu 2018).*

2. Virtain Uuraisten kylä, maanmittausta isojaosta nykyaikaan

2.1 Uuraisten rekisterikylää ei enää ole

Kiinteistöjen rekisteröinnissä käytettiin kunnan jakoa rekisterikyliin, jotka periytyivät Ruotsin ajan maakirja- eli veroluettelokylistä. Maanmittauslaitos katsoi rekisterikyläkäsitteen tarpeettomaksi nykyisessä kiinteistörekisterin pidossa ja luopui siitä vuonna 2014. Uuraisten kylää ei siten enää virallisesti ole. Sen rajoja ei enää nykykartassa näytetä eikä sen nimeä kirjata kiinteistöjen kauppakirjoihin. Tilan kiinteistötunnuksessa Virtain kuntanumeroa 936 seuraava tunnus 407 toki edelleen kertoo, että tila kuuluu vanhaan Uuraisten kylään. Huom! Heti kuntarajan takana Keuruun Pihlajaveden kylällä sattuu olemaan sama tunnus 407 Keuruun kuntatunnuksen 249 jälkeen. Ei merkitse yhteyttä Uuraisten kylään.

Maanmittauslaitoksen käyttämä virallinen muoto kylän nimestä oli nimenomaan Uurainen. Sitä käytetään tässä kirjassa. Paikkakunnalla on käytetty paljon muotoa Uuranen liikelaitosten ja yhdistysten nimissä. Vaaleissakin oli Uurasen äänestysalue, joka on nyt Kotalan äänestysalue.

Virtain entisen Toisveden rekisterikylän Itämeri saatetaan käsittää jollakin tavoin Uuraisten kylään kuuluvaksi. Tässä kirjassa se kuitenkin rajataan ulkopuolelle ja pitäydytään vanhan Uuraisten kylän rajojen sisällä. Samasta syystä varsin lähellä Kotalaa olevat lakkautetun Pohjaslahden kunnan alueet eivät ole mukana (Koivulahti ja asutukset Ohramäen ja Lamminmäen eteläpuolella).

Sanalla kylä on useita merkityksiä. Maantieteilijät ja yhdyskuntasuunnittelijat puhuvat talouskylistä ja asumakylistä. Vanha rekisterikylä muodostui useasta talouskylästä, joissa oli tyypillisesti posti, kauppa ja ehkä työtä tarjoava teollisuuslaitos tms. Talouskylä muodosti aikoinaan usein myös oman koulupiirinsä. Näin Uuraisten kylän voi katsoa muodostuneen kolmesta talouskylästä: Kotala, Mantilo ja Piili. Talouskylä taas muodostuu asumakylistä, jotka erottuvat toisistaan sillä tavoin, että paikalliset ovat nimittäneet niitä erikseen. Siis aika epämääräinen jako, mutta aikoinaan esimerkiksi Mantilon koulupiirissä oli aika selvää, mitä olivat Simoskylä, Saariskylä ja Niemikylä. Kylien autioituminen on muuttanut tilannetta suuresti eikä kirjoittaja rohkene ottaa kantaa, kuinka Uurainen pitäisi nyt jakaa asuma- ja talouskyliin. Lisäksi Suomeen on syntynyt uusi käsite *kylätoiminnallinen kylä*, jonka mukaan kyläyhdistystoiminta on järjestäytynyt. Kotalassa toimii Kotalan Kyläyhdistys ry. Yhdistyksen jäsenenä voi olla ”..*jokainen Uurasten kyläalueen asukas, joka hyväksyy yhdistyksen säännöt”*. Kaiketi tarkoitetaan Virtain entisen Uuraisten rekisterikylän alueen asukkaita.

Suomen ympäristökeskus (Syke) on luonut yhdyskuntarakenneluokituksen (YKR), jossa kyläksi kelpaa vain Kotalan keskusta ja muu on harvaan asuttua maaseutua.

2.2 Isojako

Uuraisten kylä ja koko Virrat olivat vailla kiinteää asutusta runsaat 400 vuotta sitten. Nykyisen Etelä-Pirkanmaan suurtalot pitivät seutua metsästysmainaan ja kalavesinään kunnes kuningas Kustaa Vaasa julisti erämaat kruunun (valtion) omaisuudeksi, mutta toisaalta avasi ne uudisasutukselle. Näin Uuraisten kylänkin asuttaminen alkoi 1500-luvun lopulla. Ensimmäiset asumukset nousivat Uurasjärven ympärille, kun idästä tulivat uusia kaskenpolttomaita hamunneet savolaiset ja etelästä pirkanmaalaiset, jotka pyrkivät varmistamaan kalastus- ja metsästysomistuksiaan.

Harvaan asutussa seudussa maan omistaminen ei ollut selvärajaista. Kukin talo omisti rakennuksensa, peltonsa ja raivaamansa niityt. Niiden ulkopuolella levisi kylän talojen yhteisessä nautinnassa laidunmaita, luonnonniittyjä ja metsiä sekä vesialueet. Tosin yhteisnautinta oli luultavasti hieman suhteellista. Isännät kyllä tiesivät mitä luonnonniittyä kenenkin sopi niittää, mistä suunnasta kaskensa kaataa ja millä puolella järveä pyydyksensä pitää. Niin harvaanasutussa erämaassa kuin Virrat, oli asumattomia alueita kylien yhteismaiden ulkopuolella. Niitä kruunu piti ominaan. Ei aina ollut selvää, missä kylien ja kruunumaiden välinen raja meni. Epäselvyyttä oli kylienkin välisistä rajoista ja käräjöitiin luvattomiksi katsotuista nautintarajojen ylityksistä.

Ruotsin valtakunnassa maata omistettiin eräin erilaisin juridisin perustein, mutta Uuraisten erämaaolosuhteissa ei ollut 1700-luvun jälkipuoliskolla kruunun virkataloja, aateliskartanoita tai muita erikoisasemassa olleita taloja. Talot olivat vain joko omistajiensa perintötaloja tai kruunun omistamia taloja, joiden asukkailla oli vain nautintaoikeus. Ne oli kirjattu maakirjaan ja siten virallisesti rekisteröity. Näin perintötaloja ja kruununtaloja voi yhteisesti kutsua maakirjataloiksi. Ne maksoivat maaveroa maan arvioidun tuottokyvyn perusteella asetetun manttaaliluvun mukaan. Kruununtalon haltija saattoi tietyillä edellytyksillä ostaa sen perintötaloksi. Toisaalta perintöoikeuden voi menettää maksamattomista veroista ja talosta tuli kruununtalo. Uusia kruununtaloja syntyi uudistaloina kruunun maalle. Torppienkin perustaminen oli tullut mahdolliseksi maakirjataloille, mutta tämän oikeuden käyttäminen oli epäselvällä pohjalla, kun sopivat torpanpaikat olivat useimmiten yhteismailla.

Tilanne selkiytyi, kun Ruotsissa Suomi mukaan luettuna alettiin toteuttaa isojaoksi kutsuttua maanomistusolojen järjestelyä. Sillä oli useita tavoitteita, mutta harvaan asutussa Uuraisten kylässä isojako merkitsi käytännössä vain sitä, että yhteismaat jaettiin rajoilla kunkin talon yksinomaiseen käyttöön, ja perintötalon kysymyksessä ollessa sen yksityisomaisuudeksi, siinä laajuudessa kuin talon veronmaksukyvyn varmistamiseksi katsottiin tarpeelliseksi. Yhteismaiden yli jääneen osan kruunu otti edelleen uudistiloiksi muodostettaviksi. Tiheästi asuttujen Etelä- ja Lounais-Suomen peltotilusjärjestelyihin ei ollut tarvetta, kun Uuraisten kylän kilometrien etäisyydellä toisistaan sijainneilla taloilla oli omat vähäiset peltotilkkunsa valmiiksi asumustensa ympärillä tai lähistöllä. Luonnonniityt tosin jouduttiin jakamaan pieninäkin palstoina kaukaakin taloista.

Virtain pitäjän Uuraisten erämaakylä sai ensimmäiset asukkaansa jo 1560-luvulla. Varsinainen kehitys alkoi kuitenkin vasta Ruotsin ajan lopulla ja sitä muovasivat ja edistivät suuri maanomistusolojen uudistus (isojako), tukkikauppa ja siihen liittynyt sata vuotta jatkunut puutavaran uitto kylän läpi, rautatien rakentaminen ja työtä tehostavien voimakoneiden ja sähkön tulo. Oli myös hankkeita, jotka eivät lopulta toteutuneet kuten rautaruukki Kotalaan ja ennen kaikkea Kituskosken puuhiomo, jonka rakennustyöt ehdittiin aloittaakin.

Tämä kirja esittelee kirjoittajan tutkimusten tuloksia näistä lapsuuden ja nuoruuden kotikylän ilmiöistä ja hankkeista pääasiassa ajalta ennen 1960-lukua.

9 789528 001270